

УДК 330.341.1:658

Передерій Л.В.

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ МОНОВИРОБНИЦТВА

Розглянуто особливості державної підтримки інноваційного розвитку підприємств, надано характеристику потенційних можливостей формування інноваційних планів розвитку підприємства, розкрито методичні особливості синхронізації виробничо-технологічних і товарно-грошових потоків на підприємстві, визначено основні особливості формування активної інноваційної стратегії в умовах моновиробництва

Specific features of state support to innovative development of enterprises are considered, of potential possibilities to form innovative plans for development of an enterprise are characterized methodical features of synchronization of production-technological and commodity-monetary flows at the enterprise are revealed, basic features of forming the active innovative strategy under conditions of monoproduction are defined

Сучасні методи, способи і напрями інноваційного шляху розвитку економіки країни вимагають значної концентрації зусиль виробників і державних органів управління національним господарством. Це неодноразово наголошувалося теоретиками і практиками економічної науки. Проте взаємопов'язаність цих зусиль, враховуючи взаємозалежність темпів розвитку підприємств і економіки країни, як і раніше залишається на досить низькому рівні. У широкому розумінні інновації – це науково обґрунтований і експериментально закріплений прорив на новий рівень якісного вдосконалення технологій і споживчих властивостей існуючих аналогів або принципово нових товарів, здатний поживати економіку, створити необхідний запас міцності і підвищити конкурентні переваги національного виробника. Проте, як відзначає М. Чечетов, "наука в Україні ніколи не відносилася до пріоритетів державної політики" [1, с. 4]. Цей висновок підтверджує прийнятий в 2004 р. Закон України "Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих технологій" [2], який практично не змінив ситуацію, що склалася. Загальний об'єм фінансування даної Програми, наприклад, в 2005 р. складає 1575,9 млн. грн., зокрема на науково-дослідні роботи – 424,8 млн. грн. Ці цифри навіть без глибокого аналізу говорять про те, що інтенсифікація процесу розвитку високих технологій відповідно до Програми може виявитися маловірогідною, оскільки входить в суперечність із висловом нобелівського лауреата П. Капіці, згідно якому "для того, щоб зробити наукове відкриття, необхідно 100 років, щоб створити на його базі нову технологію, треба 10 років, щоб налагодити виробництво – 1 рік. А ось засоби повинні бути розподілені в зворотній пропорції 1:10:100" [3]. Дана пропорція широко використовується в розвинених країнах світу, зокрема, в США, де планування і розподіл фінансових коштів на інноваційний розвиток відбувається по вищезгаданій схемі "1:10:100", а саме: 1 дол. – науково-дослідні роботи, 10 дол. – дослідно-конструкторські роботи, 100 дол. – впровадження інновацій. Стає очевидним, що розроблена Програма абсолютно не вписується в дану систему. Так, загальний об'єм фінансування на той же 2005 р. з урахуванням тієї обставини, що на науково-дослідні роботи заплановано 424,8 млн. грн., повинен був скласти $424,8+4248,0+42480,0=47152,8$ млн. грн. або приблизно 45% доходів зведеного бюджету на 2005 р. Ця цифра звичайно ж є нереальною, як відповідно стали нереальними або важкореалізованими ті винаходи і теоретичні конструкції, на апробацію і впровадження яких коштів в рамках Програми просто не було передбачено. Дана тенденція зберігається на весь період дії Програми, тому можна з упевненістю констатувати збереження існуючої диспропорції в задекларованому і

реальному відношенні державної влади до інноваційного розвитку економіки країни в цілому і підприємств зокрема.

Таким чином, метою даної статті є визначення характерних особливостей інноваційної діяльності для підприємств, які володіють максимально сприятливими можливостями для самостійної розробки і реалізації активної інноваційної стратегії розвитку виробництва.

В умовах відсутності реальної державної підтримки підприємства вимушені самостійно розробляти плани інноваційного розвитку виробництва, стратегії освоєння нових внутрішніх і зовнішніх ринків збуту для нової продукції і т.ін. При цьому "успішна діяльність підприємств в умовах ринку і питання їх виживання багато в чому залежать від їх здібності до інноваційного розвитку" [4, с. 80], що на практиці підтверджується позитивною або негативною динамікою основних виробничо-економічних показників.

Необхідно обмежити сферу, в якій ідея активного (наступального) інноваційного розвитку може бути реалізована. Враховуючи, що, як наголошувалося раніше, інновації спираються перш за все на результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) незалежно від того, в якій сфері природних, технічних або гуманітарних наук проведені дослідження, необхідно відзначити достатньо високу капіталоємність даного процесу. Масштабне фінансування досліджень можуть дозволити собі лише крупні підприємства. Середній і дрібний бізнес більш уразливий в частині інноваційного розвитку, оскільки дана категорія витрат не завжди виявляється прийнятною як за кількісними критеріями, так і за термінами впровадження інновацій і окупності вкладених коштів. Тому в умовах самоусунення держави від процесів реального планування, фінансування і координації інноваційного розвитку економіки середній і дрібний бізнес виявляються в більшості своїй штучно витисненими на екстенсивний шлях виробничо-економічного розвитку. У цьому полягає перша особливість інноваційного розвитку виробництва, зокрема моновиробництва, яке передбачає випуск групи однакових або однорідних товарів.

До низькоінноваційних підприємств можна також зарахувати виробництва з широким асортиментом продукції, що випускається. Особливо в тому випадку, якщо в об'ємі виробленої продукції питома вага окремих найменувань розподіляється досить рівномірно. В таких умовах інноваційний розвиток значно ускладнений із-за певного розпорощення засобів на виконання НДДКР. Цей аспект є достатньо серйозною причиною на шляху активного (наступального) інноваційного розвитку будь-якого підприємства з широкою номенклатурою продукції. Якщо до того ж врахувати, що інновації – це "ризиковані капіталовкладення з елементом невизначеності" [4, з. 83], то стане очевидною неможливість активного інноваційного розвитку в умовах багатoproфільного виробництва. Особливо в тих випадках, коли воно здійснюється без істотної державної підтримки. І в цьому полягає друга особливість інноваційного моновиробництва, що дозволяє концентрувати кошти для проведення НДДКР.

У розвинених країнах світу практичне розв'язання цієї проблеми знайшло своє віддзеркалення у формі організації венчурного підприємництва, як однієї з форм інноваційної діяльності, яку виконують "невеликі фірми, що одержали назву венчурних (ризикових). Наприклад, в США половина всіх основних промислових нововведень реалізована фірмами з числом зайнятих до 1000 чоловік, а чверть з них – фірмами з числом зайнятих менше 100 чоловік. У 80-і роки ризиковий бізнес став типовою формою господарювання, освоєння нових напрямів НТП, і перш за все, електроніки, приладобудування, робототехніки, інформатики, біоінженерії" [5, с. 160]. Так, в американську фірму по виробництву зондових мікроскопів "було вкладено 50 тис. дол.

Через пару років фірму продали за 300 млн. дол. Це класичний приклад інновацій і венчурних механізмів" [3]. Отже, завдяки венчурним механізмам крупні компанії звільняються від необхідності виконання НДДКР відразу по декількох напрямках. Одночасно відбувається зниження вартості інновацій, оскільки венчурні фірми зацікавлені в їх широкому розповсюдженні.

Третя особливість інноваційного моновиробництва полягає в більш оперативному і ефективному використанні чинника часу, що викликає серйозні труднощі при широкій диверсифікації випуску продукції, яка вимагає проведення НДДКР по декількох напрямках. В останньому випадку, якщо НДДКР ведуться паралельно, то виникає потреба в значних товарно-грошових ресурсах, а при послідовному виконанні НДДКР істотну роль починає грати чинник часу, із-за якого в зовнішньому оточенні, що швидко змінюється, може трапитися так, що ідея або застаріє, або буде реалізована успішнішими конкурентами. Звідси випливає, що відома вимога фінансового менеджменту, який припускає диверсифікацію інвестиційних вкладень, має обмежену сферу застосування і може відноситися тільки до так званого "портфелю" цінних паперів. Ця особливість обґрунтовується різним ступенем ліквідності інвестицій в грошовій формі і у формі основного капіталу. У першому випадку гроші легко переміщуються від одного пакету акцій до іншого. У другому випадку потрібно перепрофілювання виробництва (основного капіталу), що в більшості випадків виявляється неможливим або з міркувань виробничо-технологічного характеру, або зважаючи на значний обсяг фінансових коштів, необхідних для переходу на випуск продукції іншого призначення.

Цей висновок звичайно ж не заперечує можливість певної різноманітності у випуску продукції. Проте вона повинна бути такою, щоб, з одного боку, вписувалася в профіль підприємства, що вже склався, а з іншого – виключала непродуктивне завищення витрат трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. В умовах моновиробництва цей принцип реалізується найбільш раціональним чином. Разом з випуском декількох найменувань основної продукції існує можливість організації додаткового виробництва однорідної по якісно-технологічному складу продукції.

Вищезгадані особливості організації інноваційної діяльності лише частково розкривають особливості не менш важливого і невід'ємного процесу інновацій, а саме пошуку необхідних матеріальних і грошових коштів на його здійснення. Враховуючи ту обставину, що більшість підприємств фінансують свій інноваційний розвиток самостійно, можна відзначити не менш актуальну складову даного процесу, що полягає в розв'язанні проблеми синхронізації внутрішніх і зовнішніх потоків на підприємстві і за його межами. Ця проблема завжди була і дотепер залишається в центрі уваги фахівців, оскільки тільки на цій основі можна забезпечити ритмічну роботу виробництва з одночасним використанням всіх наявних ресурсів для проведення НДДКР. Проте, не дивлячись на свою актуальність і значущість, ця проблема дотепер не має загального рішення і розроблена всього лише для ряду окремих випадків, що дозволяють визначити окремі параметри виробничо-технологічних (внутрішніх) і товарних (зовнішніх) потоків. При цьому в першому випадку використовується система технічних параметрів виробництва, а в другому – логістичних.

З точки зору вітчизняної статистики внутрішні потоки за формою взаємодії підрозділяються на виробничі (основне, допоміжне і обслуговуюче виробництво) і позавиробничі. Потоки першого типу забезпечують безпосередній випуск однорідної або неоднорідної продукції. Чим вищий рівень спеціалізації виробництва, тим більш однорідна по структурі продукція, що випускається, і навпаки. Позавиробнича форма взаємодії потоків відбувається за межами процесу виробництва і включає управлінську,

юридичну і маркетингову діяльність, основне завдання яких зводиться до організації безперервного функціонування процесу виробництва і обігу продукції. На цій підставі в бухгалтерському обліку і економічному аналізі витрати виробництва підрозділяються на виробничі і позавиробничі.

Зарубіжні фахівці в цьому питанні керуються висновками теорії інституціоналізму, відповідно до якої, згідно визначенням Р. Коуза [6] і Д. Норта [7], витрати виробництва підрозділяються на трансформаційні і трансакційні. Дані терміни розкривають суть цих видів витрат. Трансформаційні (виробничі) витрати вказують на те, що в процесі виробництва початкова форма продуктів праці трансформується в готовий продукт іншої речовинної форми, тоді як трансакційні (позавиробничі) витрати означають, що в процесі обігу вироблений продукт не змінює свою речовинну форму. Цей момент дуже важливий з тієї точки зору, що в прикладному аспекті розділити і відповідно синхронізувати грошові потоки по елементах вартості продукту не є можливим, оскільки одна їх частина представляється в рахункових грошах (амортизація), а інша – залежить від умов реалізації продукту (прибуток). Тому єдиною структурою, яка може забезпечити вирішення поставленої задачі є структура витрат, що включає трансформаційні (виробничі) і трансакційні (позавиробничі) витрати.

Трансакційні витрати по структурі співпадають з елементами вартості витрат, що відносять на процес обігу (реалізації) товарної продукції, що дозволило зарубіжним економістам на початку ХХ ст. розробити теорію логістики, яка стала основою моделі АНМ, що забезпечила управління запасами з метою оптимізації об'єму постачання виробленої продукції за окремими партіями [8, с. 619]. Суть цієї моделі полягала в тому, що загальні витрати було розподілено на дві частини: змінні і постійні, – з яких перша частина збільшувалася пропорційно збільшенню об'ємів постачань продукції, а друга – відповідно зменшувалася в зворотній пропорції до цього показника. У результаті виявилось можливим оптимізувати вартість витрат річного об'єму постачань.

Як показали проведені дослідження, цей підхід цілком може бути застосованим до структури виробничих (трансформаційних) витрат, які з методологічної точки зору мають певні особливості. По-перше, в своїй товарно-грошовій формі вони узагальнюють виробничо-технологічний зміст потоків, що функціонують всередині підприємства. По-друге, при розділі виробничих (трансформаційних) витрат на дві частини змінні витрати, що узагальнюють в собі кількісні параметри внутрішньовиробничих (трансформаційних) потоків, які входять в процес виробництва, повністю кореспондують з темпом зростання випуску продукції, тоді як динаміка постійних витрат не співпадає з динамікою випуску продукції. І в цьому полягає третя особливість функціонування товарних і грошових потоків підприємства, яка сама по собі важлива тим, що постійні витрати не мають прямого зв'язку із зміною об'ємів виробництва.

Четверта особливість витікає з графіків точки беззбиткової, які дозволяють встановити непрямий зв'язок постійних витрат з об'ємом випуску продукції, якщо звернути увагу на те, що кількісно динаміка порогу рентабельності цілком співпадає з динамікою випуску продукції. Цей момент до теперішнього часу не враховувався економістами, хоч з теоретичної і прикладної точок зору він дуже важливий, оскільки доповнює третю особливість, яка стверджує, що величина постійних витрат не визначається об'ємом виробництва продукції, а сполучена лише непрямым зв'язком з останнім. Чисто логічно наявність такого зв'язку не так вже складно встановити, якщо припустити, що із збільшенням (зменшенням) об'ємів випуску продукції зростає (знижується) потреба в управлінському персоналі, фінансових ресурсах, адміністративних витратах.

І нарешті, п'ята особливість полягає в тому, що за даних умов виробництва і реалізації продукції відношення між змінними і постійними витратами не може довільно змінюватися в ту або іншу сторону, якщо не встановлений закон його зміни. Проведені дослідження показали, що цей закон припускає збільшення постійних витрат в тій мірі, в якій зростає відношення постійних витрат до змінних, а змінні витрати знижуються в зворотній пропорції до цього відношення. У результаті з'ясувалося, що основне завдання синхронізації потоків всередині підприємства зводиться не тільки і не стільки до максимально можливої економії робочого часу з метою збільшення ритму виробництва, скільки до того, щоб результатом синхронізації було встановлення оптимальної пропорції між постійною і змінною частинами витрат виробництва, а також мінімізація загальної величини витрат в процесі виробництва.

Вищезгадані особливості функціонування товарних і грошових потоків підприємства ще раз підтвердили загальну для всіх підприємств тезу про необхідність управління витратами виробництва. Без знання загальних законів утворення витрат рішення цієї проблеми в практичній площині представляє величезні складнощі і труднощі, а, відповідно, його відсутність значно звужує перспективи не тільки самостійної інноваційної діяльності підприємств, але і здійснення процесу розширеного відтворення як такого.

Таким чином, високі темпи інновацій в умовах відсутності на цьому напрямі активної державної політики можуть бути досягнуті лише на підприємствах, які належать сфері крупного виробництва, оскільки вони мають відповідну науково-дослідну і дослідно-конструкторську базу. При цьому пріоритет в даному питанні належить підприємствам моновиробничого типу, де темпи інноваційного розвитку збільшуються за рахунок:

- 1) можливості проведення інтенсивних НДДКР, що вимагають значних капітальних вкладень;
- 2) вирішення проблем синхронізації внутрішніх і зовнішніх потоків на підприємстві і за його межами, а отже концентрації матеріальних і фінансових коштів з метою розробки і впровадження інновацій в рамках максимально можливого круга найменувань продукції, що випускається;
- 3) більш оперативного і ефективного використання чинника часу, що дозволяє паралельно, без втрати темпу, фінансувати пошук і реалізацію нових ідей і конструкторських рішень по всіх видах продукції підприємства.

Вищевикладене також свідчить про те, що дана проблема не повинна замикатися у вузьких рамках технічного аналізу питань організаційного або виробничого змісту. Вона набагато ширше і повинна враховувати необхідність аналізу цілого ряду додаткових проблем, пов'язаних із функціонуванням не тільки окремих складових організаційно-економічного механізму підприємства моновиробничого типу, але і всієї системи виробничих і суспільних відносин, які виникають і видозмінюються як усередині підприємства, так і за його межами.

Література

1. Чечетов М. Инновационная составляющая рыночной трансформации // Экономика Украины. – 2004. – №11(508). – С. 4-14.
2. Закон України "Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій" // Офіційний вісник України. – 2004. – №18. – С. 9-12.
3. Лесков С. Знания у нас есть. Надо превратить их в деньги // Известия науки. – <http://www.inauka.ru/science/article53248/print.html>

4. Голубенко А.А. Анализ возможностей инновационного развития в процессе формирования стратегических направлений инновационной деятельности предприятия // Економіка промисловості. – 2002. – №2(16). – С. 80-84.
5. Пересада А.А. Основы инвестиционной деятельности. – К.: "Изд-во Либра" ООО, 1996. – 344 с.
6. Коуз Р. Фирма, рынок и право. – М.: "Дело ЛТД" при участии изд-ва "Catallaxy", 1993. – 192 с.
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. – 180 с.
8. Экономика предприятия: Пер. с нем. / Под ред. Ф.К. Беа, Э. Дихтла, М. Швайтцера. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 928 с.

*Рекомендовано до публікації
акад. НАН України Амошею О.І. 20.11.06*

*Надійшла до редакції
13.11.06*